

УДК 331.582: 63

С. А. Харчук,

к. е. н., доцент кафедри економіки підприємств і корпорацій, Вінницький навчально-науковий інститут економіки Тернопільського національного економічного університету, м. Вінниця

ЗАЙНЯТІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ІНДИКАТОР РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ

S. Kharchuk,

PhD of economics, associated professor of the department of economy of enterprises and corporations, The Vinnitsa educational and scientific institute of economics, Ternopil national economic university

PUBLIC EMPLOYMENT AS AN INDICATOR OF THE DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES

Досліджено проблеми та особливості зайнятості сільського населення в Україні. Виявлено головні фактори, які впливають на зайнятість в аграрній сфері. Надано оцінку основним законодавчим актам щодо зайнятості населення як індикатора розвитку сільських територій. Розкрито підходи до аналізу сучасного стану зайнятості населення та окреслено основні проблеми, проаналізовано значення зайнятості для розвитку сільських територій.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що проводячи моніторинг сучасного стану зайнятості сільського населення, вдалось з'ясувати ряд закономірностей, притаманних для нього, як позитивних, так і негативних, запропонувати конкретні напрями уникнення чи недопущення погіршення безробіття на сільських територіях.

The problems and peculiarities of the employment of rural population in Ukraine are scrutinized. The main factors of influence on the employment in the agricultural sphere are determined. The main legislative regulations and bills on the employment of the population as an indicator of the development of rural territories are evaluated. The approaches to the analysis of the current state of the population as well as its major problems are determined. The importance of employment of population for the development of rural territories is analyzed.

The practical importance of the research is that due to monitoring of the current state of the employment of the rural population the number of typical for it trends both positive and negative have been found out. On the basis of it the certain ways of preventing the growth of unemployment on rural territories have been proposed.

Ключові слова: аграрна галузь, безробіття, зайнятість, індикатор розвитку, регулювання зайнятості, сільське населення, сільські території, територіальні громади.

Key words: agriculture, unemployment, employment, indicator of development, employment regulation, rural population, rural territories, local communities.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Трансформаційні процеси економіки України стали наслідком різкого спаду, а в окремих галузях, навіть згорання виробничих процесів загалом, а найбільше це явище вплинуло на аграрну галузь, що зумовило значне зростання безробіття на сільських територіях. Однак й дотепер залишається невирішеним питання зайнятості сільського населення, яке потребує удосконалення законодавства, оптимізації оподаткування, ви-

конання спеціальних державних програм підтримки зайнятості сільського населення як індикатора розвитку сільських територій тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Проблеми зайнятості сільського населення присвячено чимало наукових досліджень. Їх

результати широко висвітлені у працях провідних українських вчених: Д.П. Богині, О.Г. Булавка, О.М. Бородіної, О.А. Бугуцького, В.В. Вітвіцького, І.Ф. Гнибіденка, В.М. Гейця, В.С. Дієсперова, Ю.М. Краснова, Г.І. Купалової, Е.М. Лібанової, В.Я. Месель-Веселяка, О.Д. Руснака, П.Т. Саблука, І.В. Прокопи, В.В. Юрчишина, К. І. Якуби. Заслужують на увагу праці зарубіжних вчених: В.Г. Костакова, Л.І. Костіна, І.С. Маслової, Г.Е. Слезінгера, А. Чаянова, Дж. Кейнса, А. Маршала, Д. Рікардо, П. Самуельсона, А. Сміта та інш. Але незважаючи на посилену увагу науковців до проблем зайнятості сільського населення, ще недостатньо повно досліджені питання регулювання розвитку сільських територій.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження механізмів та способів впливу на процеси зайнятості населення як індикатора розвитку сільських територій, використання, їх для підвищення ефективного функціонування економіки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Зайнятість — це такий стан продуктивних сил, за якого людина, група людей окремого села, регіону, країни в цілому з метою максимального задоволення особистих та суспільних життєвих потреб включаються у трудову діяльність.

Передумовою для створення такого їх стану є рівновага між попитом на працю та її пропозицією. В одних випадках зайнятості більша її залежність від попиту, в інших — від пропозиції робочої сили на ринку праці. Так, в умовах спаду виробництва, високого рівня безробіття пропозиція праці не відіграє активної ролі в механізмі формування зайнятості, а вирішальне значення має попит на неї. Проте зайнятість є не тільки взаємодією попиту та пропозиції на працю, й певним типом їх об'єднання, характер якого залежить від конкретних організаційних форм виробництва, соціально-економічного його змісту і виробничих відносин. Наприклад, в умовах достатньої самоокупності та самофінансування витрати роботодавців на робочі місця, робочу силу породжують більш ефективні форми об'єднання працівників, ніж за малочутливої економічної віддачі від робочих місць.

Через низький рівень зарплати на селі відбувається міграція сільського населення, яке намагається працевлаштуватися у інших галузях економіки. Найбільш характерно це відображається на молоді, що впливає на зниження народжуваності на сільських територіях, де відбувається постаріння населення, зменшення кількості працюючих та погіршення якості трудового потенціалу села. Зменшення чисельності сільських жителів в Україні нібито лежить в руслі світових тенденцій, але не відбувається перерозподілу робочих місць до суміжних секторів, що є сервісними для безпосереднього виробництва аграрної продукції (постачання засобів виробництва, виробничо-технічне обслуговування; заготівля, переробка, зберігання, транспортування та реалізація продукції; дорожньо-транспортне господарство, зв'язок тощо). Отже, головне завдання полягає не в збереженні чисельності сільського населення як індикатора розвитку сільських територій, а у зв'язці з оптимізацією поділу праці на сільських територіях та диверсифікацією сфер зайнятості.

Проведений нами аналіз за даними Державної служби статистики України, у 2014 році чисельність зайнятого населення у сільській місцевості зменшилася, у порівнянні з 2013 роком, на 741 тис. осіб та становила 5,3 млн осіб, що складає майже третину серед загальної кількості зайнятого населення України.

Рівень зайнятості сільського населення віком 15—70 років знизився з 63,4 % до 55,9 %. Сільське, лісове та рибне господарство залишається найпоширенішим видом економічної діяльності серед усіх зайнятих у неформальному секторі економіки (40,2%).

Чисельність безробітних (за методологією Міжнародної організації праці), що проживають у сільській місцевості, у 2014 році збільшилася на 80 тис. осіб, у порівнянні з 2013 роком, та становила 558,2 тис. осіб. Рівень безробіття у сільській місцевості зріс з 7,3% у 2013 році до 9,5% у 2014 році.

У 2014 році статус безробітного мали 571,8 тис. осіб з числа сільських мешканців (39% всіх осіб, які мали статус безробітного). У більшості регіонів України серед зареєстрованих безробітних кожен другий — мешканець сільської місцевості, зокрема у Вінницькій, Закарпатській, та Чернівецькій областях — 60 відсотків.

У I кварталі 2015 року статус безробітного у державній службі зайнятості мали

285,3 тис. осіб з числа мешканців сільської місцевості.

Чисельність працевлаштованих за направленням служби зайнятості з числа сільських мешканців у 2014 році становила 301,1 тис. осіб, зокрема, 215,0 тис. безробітних.

За 3 місяці 2015 року працевлаштувались 66,9 тис. мешканців сільської місцевості, в тому числі 47,3 тис. безробітних.

Одним із можливих шляхів вирішення проблеми зайнятості на селі — це сприяння самозайнятості населення шляхом відкриття власного бізнесу.

Протягом 2014 року започаткували власну справу за рахунок виплати допомоги по безробіттю одноразово 3,8 тис. безробітних з числа мешканців сільської місцевості, що на 15% більше, ніж у 2013 році.

Найбільшу активність щодо організації підприємницької діяльності виявили безробітні Івано-Франківської, Рівненської, Львівської, Одеської та Харківської областей.

Протягом 3 місяців 2015 року допомогу по безробіттю одноразово отримали майже 1,0 тис. осіб, з числа мешканців сільської місцевості.

Для профілактики безробіття та пом'якшення дисбалансу на ринку праці державною службою зайнятості здійснюється професійна орієнтація громадян.

У 2014 році профорієнтаційними послугами було охоплено 552,9 тис. безробітних осіб, з числа сільських мешканців.

Для забезпечення відповідності професійно-кваліфікаційного рівня безробітних вимогам роботодавців, за направленням служби зайнятості протягом 2014 року професійне навчання за направленням центрів зайнятості проходили 95,2 тис. безробітних з числа мешканців сільської місцевості.

У I кварталі 2015 року професійне навчання проходили 43,1 тис. безробітних мешканців сільської місцевості.

У громадських та інших роботах тимчасового характеру протягом 2014 року взяли участь 124,3 тис. безробітних з числа сільських мешканців, що на 6,8% більше, ніж у 2013 році.

Протягом I кварталу 2015 року у громадських та інших роботах тимчасового характеру брали участь 34,1 тис. мешканців сільської місцевості, з яких 33,8 тис. безробітних.

Станом на 1 квітня 2015 року статус безробітного мали 199,3 тис. осіб з числа сільських мешканців. У той же час, для працівників сільського господарства існувало 14,8 тис. вакансій. На одне вільне робоче місце серед пра-

цівників сільського господарства претендувало 7 осіб.

Ситуація із зайнятістю населення та можливостями працевлаштування на сільських територіях на сучасному етапі, як показує аналіз, є кризовою. Високі темпи вивільнення працівників із сільськогосподарських підприємств, з одного боку, а з іншого — різке зниження попиту на робочу силу в містах, які завжди поглинали необмежену кількість сільських мігрантів, суттєво її ускладнили.

Чинний Закон України "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" (від 17.10.1990 р.) досі залишається чи не єдиним законодавчим актом, який визначає реальні заходи щодо соціального розвитку села, надаючи перелік першочергових організаційно-економічних і правових заходів, які мають бути реалізовані на сільських територіях. Зокрема мінімальний розмір державних централізованих капіталовкладень, спрямованих на зміцнення матеріально-технічної бази соціальної сфери села та АПК, має становити не менше 1% ВВП (на будівництво об'єктів невиробничого призначення у сільській місцевості спрямовується не менше 50% державних капіталовкладень) [2].

Проте даний Закон виконується частково, бо не виконується особливо в частині надання переваги селу порівняно з містом (у розрахунку на душу населення) у спорудженні об'єктів освіти, культури і спорту, охорони здоров'я, побуту, торгівлі, житла, газифікації, водо- і електропостачання, комунальних об'єктів тощо, а також у забезпеченні якісного медичного, культурного, спортивного, комунально-побутового, транспортного і торговельного обслуговування сільського населення.

В Україні політика зайнятості на селі реалізується через державні та регіональні програми, орієнтовані на підтримку вразливих груп населення (особи з інвалідністю, молодь, жінки, особи старшого віку), проте пропонувані заходи, здебільшого, спрямовані на адаптацію ринку праці до наявних економічних реалій, і питання ефективної зайнятості сільського населення як індикатора розвитку сільських територій вони не розв'язують, або розв'язують лише частково.

Програми соціально-економічного розвитку сільських територій мають складатись із цільових державних (галузевих) програм розбудови економічної та соціальної інфраструктури та поселенської мережі; комплексних програм соціально-економічного розвитку сіль-

ських (селищних) громад та сільських рад; регіональних комплексних програм соціально-економічного розвитку сільських територій району, області; річних планів і відповідних бюджетів соціального розвитку сільських (селищних) громад, сільських рад, сільських територій району (області).

Згідно з Законом України "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" (від 18.10.2005 р.) комплексний розвиток сільських територій є стратегічною метою державної аграрної політики в Україні. Основними складовими визначені: забезпечення надійного функціонування соціальної інфраструктури села; формування системи державного регулювання демографічних процесів сільського розвитку, реалізація програм стимулювання розвитку депресивних територій; вирівнювання умов життєдіяльності міського і сільського населення; сприяння збільшенню зайнятості сільського населення; збереження та розвиток малих, віддалених і таких, що занепадають, сільських поселень; сприяння підвищенню рівня доходів сільського населення, стимулювання закріплення на селі спеціалістів сільського господарства, освіти, культури, охорони здоров'я та побутового обслуговування тощо [3].

Розвиток сільських територій, як і спільна аграрна політика Європейського Союзу повинна здійснюватися відповідно до визначених стратегічних напрямів, в яких визначено низку пріоритетних цілей ЄС щодо розвитку сільського господарства та сільських територій, а саме формування динамічної, конкурентної і сучасної економіки, досягнення найвищого рівня працевлаштування, модернізація систем соціального забезпечення і соціальних гарантій та ін.

Розглядаючи особливості політики Європейського Союзу, щодо розвитку сільських територій, необхідно відмітити важливість цього розвитку передусім за ініціативою самих селян, а також враховуючи місцеві ресурси. Розвиток сільських територій забезпечує належний рівень життя їхніх мешканців, а економічні аспекти життєдіяльності європейського села відзначаються багатофункціональністю та сталим зростанням.

Україна зможе досягти відсутніх темпів зростання соціально-економічних стандартів життя суспільства лише за умови ефективної зайнятості сільського населення та подальшого розвитку сільських територій. Шляхом проведення добровільного об'єднання тери-

торіальних громад, що в свою чергу дасть змогу в подальшому більш якісно розвиватися сільським територіям так як при прийнятті рішень щодо добровільного об'єднання територіальних громад беруться до уваги історичні, природні, етнічні, культурні та інші чинники, що впливають на соціально-економічний розвиток об'єднаної територіальної громади тоді як адміністративним центром об'єднаної територіальної громади буде визначається населений пункт (село, селище, місто), який має розвинуту інфраструктуру, якість та доступність публічних послуг, що надаються в об'єднаній територіальній громаді, і, як правило, розташований найближче до географічного центру території об'єднаної територіальної громади. Держава здійснює інформаційно-просвітницьку, організаційну, методичну та фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад, а також здійснює фінансову підтримку добровільного об'єднання територіальних громад сіл, селищ, міст шляхом надання об'єднаній територіальній громаді коштів у вигляді субвенцій на формування відповідної інфраструктури згідно з планом соціально-економічного розвитку такої територіальної громади [4].

На сільські території покладено виконання низки функцій, які визначаються передусім у можливості формування малого підприємництва на селі (економічна функція), вирішення суспільних і соціальних проблем, можливість одержати додаткові економічні вигоди від туристичної діяльності і створення рекреаційних зон, а також створення сприятливих умов для покращання демографічної ситуації на селі.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Сьогодні при значному скороченні зайнятості для її підвищення і на цій основі зростання продуктивності праці на сільських територіях необхідно створювати нові робочі місця, розробити та запровадити довгострокову програму розвитку сільських територій, яка визначить статус сільських територій (як об'єкта регулювання), створить правові засади для економічної бази їх розвитку, забезпечить формування інституційного середовища розвитку сільських територій як важливої передумови їх збалансованого розвитку.

Особливої уваги потребує вивчення напрямів формування та функціонування зайнятості на селі в контексті поліпшення демографічної ситуації, соціального захисту сільського населення, відновлення й розвитку соціальної інфраструктури села і сільських територій. Проте в умовах тривалої кризи та відходу держави від належної фінансової допомоги селу стосовно розвитку сільських територій питання зайнятості сільського населення вимагають подальшого дослідження.

Література:

1. Економічний розвиток сільських територій України [Електронний ресурс]. — Київ: ПРООН, 2012. — Режим доступу: <http://cba.org.ua/images/stories/documents>
2. Закон України від 17.10.1990 р. № 400-XII "Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
3. Закон України від 18.10.2005 р. № 2982-IV "Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
4. Закону України від 05.03.2015 р. № 157-VIII "Про добровільне об'єднання територіальних громад" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Мельник С.В., Ретівцев І.В. Проблеми зайнятості сільського населення України [Електронний ресурс] / Ред. Ю.В. Косинська — Луганськ: ДУ НДІ СТВ, 2011. — Режим доступу: http://www.lir.lg.ua/docs/zanjatost_sela_2011.rar
6. Населення України: трудова еміграція в Україні: монографія / Е.М. Лібанова Л.С. Лісогор, Л.Г. Ткаченко та ін. — К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, Держкомстат, 2010. — 265 с.
7. Офіційний веб-сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
8. Постанова Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 "Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
9. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / За ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Мессель-Веселяка. — К.: ННЦ "ІАЕ", 2012. — 182 с.

10. Українська модель аграрного розвитку та її соціоекономічна переорієнтація: наук. доп. / О.М. Бородіна, В.М. Геєць, А.О. Гуторов та ін.; за ред. В.М. Геєця, О.М. Бородіної, І.В. Прокони; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув.-К., 2012. — 56 с.

References:

1. United Nations Development Programme in Ukraine (2012) "Economic development of rural territories in Ukraine", available at: <http://cba.org.ua/images/stories/documents/> (Accessed 15 May 2015).
2. Verkhovna Rada of Ukraine (1990), Law "On the priority of social development of rural and agriculture in the national economy", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/400-12> (Accessed 15 May 2015).
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2005), Law "On the basic principles of the state agrarian policy until 2015", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 15 May 2015).
4. Verkhovna Rada of Ukraine (2015), Law "On a voluntary association of territorial communities", available at: <http://zakon.rada.gov.ua/> (Accessed 15 May 2015).
5. Mel'nyk, S.V. and Retivtsev, I.V. (2011), Problemy zajniatosti sil's'koho naseleння Ukrainy [Problems of rural employment Ukraine], DU NDI STV, Luhansk, Ukraine.
6. Libanova, E.M. Lisohor, L.S. Tkachenko, L.H. (2010), Naseleння Ukrainy: trudova emigratsiia v Ukraini [The population of Ukraine: labor emigration in Ukraine], NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.
7. State Statistics Service of Ukraine (2015), Statistical information, available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 15 May 2015).
8. Cabinet of Ministers of Ukraine (2007), Resolution "On approval of the State target program of development Ukrainian village till 2015", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1158-2007-%D0%BF> (Accessed 15 May 2015).
9. Lupenko, Yu.O. and Messel'-Veseliak, V.Ya. (2012), Stratehichni napriamy rozvytku sil's'koho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine till 2020], NNTs "IAE", Kyiv, Ukraine.
10. Borodina, O.M. Heiets', V.M. and Hutorov, A.O. (2012), Ukrain's'ka model' aharnoho rozvytku ta ii sotsioekonomichna pereorientatsiia [Ukrainian agricultural development model and its socioeconomic reorientation], NAN Ukrainy, Int ekonomiky ta prohnozuvannya, Kyiv, Ukraine. *Стаття надійшла до редакції 27.05.2015 р.*